

Łódź, Poznań, dn. 30 czerwca 2025 r.

dr hab. prof. UAM Beata Jachimczak
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet Adama Mickiewicza w Poznaniu

Recenzja
pracy doktorskiej mgr Agnieszki Teklińskiej pt:
Normalizacja środowiska społecznego matek z głębszą niepełnosprawnością
intelektualną

Przedstawiona do recenzji praca doktorska Pani mgr Agnieszki Teklińskiej pt: Normalizacja środowiska społecznego matek z głębszą niepełnosprawnością intelektualną przygotowana pod kierunkiem prof. dr hab. Amadeusza Krause stanowi obszerne studium empiryczne (ponad 500 stron).

Zgodnie z zapisami prawa rozprawa doktorska powinna stanowić oryginalne rozwiązanie problemu naukowego oraz wykazywać ogólną wiedzę teoretyczną kandydatki w danej dyscyplinie naukowej. Powinna potwierdzać również umiejętności prowadzenia samodzielnej pracy naukowej. Ten formalny wymóg w pełni spełnia praca Pani mgr Agnieszki Teklińskiej. Jej podstawowym walorem jest przede wszystkim oryginalność przedmiotu badań, udokumentowany w pracy materiał badawczy oraz zaprezentowany sposób interpretacji zjawiska normalizacji środowiska społecznego matek z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Dysertacja ma bardzo dobrze skonstruowaną strukturę merytoryczną. Składająca się z sześciu rozdziałów praca w sposób systematyczny wprowadza w problematykę normalizacji, jej kontekst historyczny i kulturowy, a następnie ukazuje, jak teoria normalizacji (mimo że wypracowana dekady temu) nadal zachowuje aktualność w świetle społecznej rzeczywistości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Analiza ramy teoretycznej rozprawy

Przedstawiona do oceny rozprawa doktorska stanowi wyjątkowo wartościowy i pogłębiony wkład w obszar współczesnej pedagogiki specjalnej. Autorka podejmuje niezwykle ważny, a zarazem wciąż marginalizowany (uwzględniając badania z 2010 roku wykonane przez Krause, Żyta, Nosarzewska) w dyskursie naukowym temat macierzyństwa kobiet z głębszą

niepełnosprawnością intelektualną, osadzając go w szerszym kontekście normalizacji środowiska społecznego. Praca ma nie tylko znaczenie naukowe, ale również głęboki wymiar etyczny, społeczny i osobisty, co czyni ją niezwykle autentyczną i poruszającą.

Na szczególne uznanie zasługuje konsekwentne zakorzenienie badań w paradygmacie interpretatywnym oraz odwaga badaczki w przyjęciu perspektywy „z wnętrza” badanej rzeczywistości. Autorka nie ukrywa swojego zaangażowania. Już we wstępie zaznaczyła, że *„jako badaczka „nie sytuuję się na zewnątrz badanej rzeczywistości społecznej”, nie ukrywam swojego uwikłania i zaangażowania w „praktykę społeczną” oraz żywego zainteresowania społeczną zmianą (Śliwerski, 2013, s. 9)”*. Pomimo owego uwikłania cały proces badawczy charakteryzuje się refleksyjnością, uważnością i etyczną postawą wobec bohaterki pracy. Stanowi to modelowy przykład odpowiedzialności badawczej i profesjonalnej empatii.

Kolejnym walorem rozprawy jest ujęcie interdyscyplinarne. Autorka sprawnie łączy podejścia socjologiczne, pedagogiczne, kulturowe oraz filozoficzne (w tym inspiracje foucaultowskie). Szczególnie cenne jest wykorzystanie koncepcji normalizacji i waloryzacji ról społecznych w kontekście życia kobiet z niepełnosprawnością, czyli obszaru, który, jak wcześniej już zauważyłam, wciąż bywa spływany lub pomijany zarówno w praktyce, jak i w refleksji akademickiej.

Autorka trafnie analizuje dominujące modele niepełnosprawności oraz podejmuje krytyczną dyskusję z obowiązującymi paradygmatami w pedagogice specjalnej. Odsłania mechanizmy opresji, stygmatyzacji i „normalizacyjnej przemocy”, która często nadal przenika instytucje i relacje społeczne. Jednocześnie wskazuje na możliwe strategie oporu, sprawczości i autonomii w odniesieniu do analizowanych studiów przypadków.

Na szczególne podkreślenie zasługuje głęboka świadomość teoretyczna Autorki. Praca opiera się na solidnej bazie literatury przedmiotu, obejmującej zarówno klasyczne koncepcje pedagogiczne, jak i współczesne podejścia interdyscyplinarne (Foucault, Barnes, Mercer, Krause, Rzeźnicka-Krupa, Smolińska-Theiss, Charmaz, Rudnicki). Autorka trafnie identyfikuje istotę dyskursu jako narzędzia tworzenia wiedzy, tożsamości i relacji społecznych, co znajduje odzwierciedlenie w interpretacji materiału empirycznego.

W rozdziale dotyczącym pojęcia normalizacji ujęła mnie szczerym i dojrzałym stwierdzeniem, że *„nie jest moją intencją ukazanie pełnego obrazu filozofii Michela Foucaulta, „takie zadanie przewyższałoby moje kompetencje” (Rasiński, 2009, s. 8). W kontekście mojej pracy dokonuję tu jedynie wyboru jego myśli, twierdzeń historycznych i filozoficznych, które*

traktuję jako punkty do naświetlenia szczególnego obszaru moich rozważań i „nakreślenia mapy”, na której układam „część tych koncepcji według określonego klucza” (Rasiński, 2009, s. 9)” (s.11).

I chociaż z jednej strony w rozważaniach teoretycznych wskazuje, że *„na wstępie moich rozważań nad normalizacją podkreślam, że moim zamiarem badawczym jest ocena normalizacji środowiska społecznego matek z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, która jest koncepcją o epistemologii odmiennej od koncepcji normalizacyjnego dyskursu Michela Foucaulta. Pomimo wielu nawiązań do myśli francuskiego filozofa, koncentruję się na koncepcji normalizacji środowiskowej, którą odróżniam od normalizacji „według Foucaulta” i traktuję jako „inną”, „drugą” koncepcję normalizacji”* (s.15) to jednak poddaje bardzo głębokiemu namysłowi historyczny kontekst zasady normalizacji. Analiza literatury skandynawskiej stanowi bardzo interesujący element rozprawy. Już sama ta część dysertacji oraz analiza wdrażania koncepcji normalizacji w Polsce z odniesieniem do filozofii Michela Foucaulta mogłaby stanowić odrębną pracę doktorską opartą na analizie źródeł zastanych. Autorka zawarła tu bardzo interesującą i ważną dla pracy analizę dotyczącą postrzegania normalizacji w kontekście dyskursywnego konstruowania rzeczywistości społecznej w koncepcji Michela Foucaulta. Widać tu znaczące „wpływy” prac naukowych promotora tegoż doktoratu prof. Amadeusza Krause co podkreślam jako wartość, ponieważ warto dbać o kontynuację szkół naukowych w danym środowisku.

Ważnym elementem rozprawy jest krytyczna analiza modeli niepełnosprawności, poczynając od medycznego przez społeczny i skończywszy na biopsychospołecznym oraz próba ich przekroczenia poprzez przyjęcie perspektywy kulturowej. Autorka z powodzeniem wskazuje na obecność mechanizmów dyscyplinujących, wykluczających i marginalizujących, które nadal funkcjonują w instytucjach edukacyjnych, opiekuńczych i rodzinnych.

Wartość pracy stanowią także odniesienia do przeglądu badań naukowych z podejmowanego obszaru. Ta część często jest pomijana w pracach doktorskich więc tym bardziej doceniam refleksyjne i logicznie zaprezentowane wybrane wyniki badań uzasadniających przyjęty koncept badawczy przez Doktorantkę.

Część teoretyczna napisana jest w sposób komunikatywny w odniesieniu do bogatej i adekwatnej literatury tematu. Napisana jest z dużym znawstwem, co wyraża się swobodą operowania specjalistycznym słownikiem, trafnymi odwołaniami teoretycznymi i interpretacjami Autorki.

Założenia metodologiczne i analiza wyników badań

Rozdział metodologiczny recenzowanej rozprawy doktorskiej jest dobrze przemyślany, rzetelnie skonstruowany i adekwatny do przyjętej problematyki badawczej. Autorka lokuje swoje badania w paradygmacie interpretatywnym, opartym na założeniu, że wiedza naukowa powinna wynikać z dogłębnego zrozumienia subiektywnych znaczeń nadawanych przez jednostki własnemu doświadczeniu. To założenie metodologiczne jest tu w pełni uzasadnione, zważywszy na temat pracy, który dotyczy osobistej i społecznie złożonej rzeczywistości życia kobiet z głębszą niepełnosprawnością intelektualną pełniących rolę matek.

Autorka zrealizowała osiem pogłębionych wywiadów z kobietami z głębszą niepełnosprawnością intelektualną będącymi matkami. Uczyniła to w sposób wrażliwy, z poszanowaniem ich podmiotowości i perspektywy. To badanie ma nie tylko wartość naukową, ale i silny wymiar etyczny, odpowiada postulatowi badań emancypacyjnych i partycypacyjnych. Dzięki zastosowaniu jakościowego studium przypadków (ośmiu matek) i oddaniu głosu samym kobietom, praca odsłania bogactwo ich doświadczeń, emocji, strategii radzenia sobie i codziennego funkcjonowania w roli matek. Materiał empiryczny został zaprezentowany z wrażliwością, bez stereotypizacji badanych. To podejście upodmiotawiające i emancypacyjne, które nadaje pracy wymiar społecznie zaangażowany.

Na uwagę zasługuje staranne opracowanie narzędzi badawczych, rzetelność w analizie danych oraz przejrzystość procesu badawczego. Autorka udokumentowała doświadczenia swoich rozmówczyń z dużym wyczuciem, umożliwiając im zabranie głosu „we własnej sprawie”, co przyczynia się do zacierania granicy między „badanym” a „badaczem”.

W wymiarze metodologicznym i empirycznym warto podkreślić:

- Staranny dobór uczestniczek – Autorka uzasadnia wybór ośmiu matek z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, wskazując na kryteria doboru i sposób dotarcia do badanych, z poszanowaniem ich sytuacji życiowej i godności osobistej.
- Jasny opis narzędzia badawczego – narzędzie w postaci wywiadu narracyjnego zostało trafnie skonstruowane, a jego struktura została przedstawiona w sposób przejrzysty i zrozumiały.
- Przemyślaną analizę danych – Autorka wykorzystuje interpretację w duchu analizy dyskursu, czerpiąc z myśli Michela Foucaulta i współczesnych badaczy pedagogiki krytycznej. Wskazuje na mechanizmy opresji, normalizacji i konstruowania tożsamości

w dyskursie społecznym. Analiza zachowuje balans pomiędzy osobistym przekazem rozmówczyń a interpretacją teoretyczną.

Pod względem formalnym rozdział metodologiczny napisany jest językiem klarownym, logicznym i pozbawionym zbędnych uproszczeń. Autorka wykazuje się bardzo dobrą orientacją w zakresie metodologii badań jakościowych, jak również samokrytycyzmem i refleksyjnością wobec własnej roli badawczej.

Bardzo dobrze oceniam wielość zebranych danych i sposób ich analizy oraz interpretowanie wyników: dokładne i precyzyjne. Przyjęcie przez Autorkę strategii badań jakościowych pozwoliło na udzielenie odpowiedzi na pytania badawcze. Zebrany materiał badawczy jest imponujący ale zarazem mógł stanowić trudne zadanie związane z prezentacją wyników badań. Doktorantka bardzo dobrze sobie z tym poradziła. Podział części empirycznej pozwolił na zachowanie przejrzystości wyводу. W tej części pracy Doktorantka wykazała się starannością metodologiczną i dokonała szczegółowej analizy zebranego materiału. Prezentacja danych jest uporządkowana, logiczna i nie budzi zastrzeżeń.

Zastosowanie koncepcji *mikroteorii* (Charmaz) jako formy interpretacyjnej narracji – to bardzo trafne i nowatorskie rozwiązanie. Autorka nie tylko odtwarza rzeczywistość badanych kobiet, ale także proponuje sposób jej zrozumienia, ukazując „utrzymywanie się na powierzchni” jako metaforę egzystencji osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną. To wyraźny wkład teoretyczny, który może być rozwijany w przyszłych badaniach.

Na szczególne uznanie zasługuje empatyczne, podmiotowe i etycznie odpowiedzialne podejście do osób badanych. Autorka daje głos matkom z głębszą niepełnosprawnością intelektualną, rezygnując z pozycji "wszechwiedzącej specjalistki", a zamiast tego tworzy przestrzeń do autentycznego wypowiedzenia się przez uczestniczki badań. Jej narracja ma charakter wyraźnie emancypacyjny, odrzuca przestarzałe i opresyjne modele „opiekuńczości” i „nadzoru” na rzecz ujęcia afirmatywnego, opartego na uznaniu sprawczości, godności i kompetencji społecznych kobiet, które (wbrew stereotypom) są matkami, partnerkami, obywatelkami i członkiniami wspólnot społecznych.

Zakończenie nie tylko syntetyzuje wyniki badań, ale także pokazuje głęboko refleksyjne i krytyczne podejście badaczki do zebranych danych. Autorka unika uproszczonych wniosków i podkreśla złożoność badanych zjawisk. Szczególnie wartościowe jest zestawienie subiektywnej oceny badanych kobiet z obiektywnymi warunkami ich życia. Ten kontrast pozwala ujawnić „pozorny” charakter normalizacji.

Zakończenie nie tylko prezentuje wyniki, ale zawiera też autorefleksję badaczki – co jest rzadko spotykaną, a niezwykle cenną praktyką w pracach naukowych. Autorka uczciwie przyznaje, że badania jakościowe dostarczają jedynie wycinka rzeczywistości, a jej interpretacje są subiektywne i otwarte na kolejne odczytania. Ta epistemologiczna pokora świadczy o dojrzałości naukowej.

W recenzji może zaskakiwać brak uwag krytycznych jednak muszę przyznać, że nie dostrzegłam w tej pracy słabych stron.

Wnioski końcowe

Struktura rozprawy jest klarowna, logiczna i przemyślana. Poszczególne rozdziały tworzą spójną całość: od części teoretyczno-konceptualnej, przez analizę modeli niepełnosprawności, kontekst dorosłości i macierzyństwa, po szczegółową prezentację wyników badań i ich interpretację. Szczególnie wartościowy jest ostatni rozdział bardzo refleksyjny, syntetyzujący, a zarazem postulatywny w duchu pedagogiki krytycznej i emancypacyjnej.

Przedstawiona do oceny praca to rozprawa o wyjątkowej wartości poznawczej, metodologicznej i etycznej. Wyróżnia się dojrzałością naukową, oryginalnością ujęcia i zaangażowaniem badawczym. To głos potrzebny i odważny nie tylko w środowisku akademickim, ale także w debacie publicznej o prawach, godności i podmiotowości osób z głębszą niepełnosprawnością intelektualną.

Dysertacja Pani mgr Agnieszki Teklińskiej stanowi wartościowe studium empiryczne, z ważnymi wnioskami dla teorii i praktyki wspomagania funkcjonowania dorosłych osób z niepełnosprawnością intelektualną w stopniu głębszym w rolach życiowych. Bogaty materiał empiryczny został umiejętnie pogrupowany i świadczy o bardzo dobrym opanowaniu warsztatu metodologicznego. Prezentowane w rozprawie treści mają zarówno wartość poznawczą jak i praktyczną. Na uwagę zasługuje język, którym posługuje się Doktorantka: przystępny, komunikatywny, oraz struktura pracy, która umożliwia właściwe uporządkowanie prezentowanych treści. Pracę doktorską oceniam zatem pozytywnie, uznaję ją za ważną w obszarze pedagogiki i pedagogiki specjalnej głównie z uwagi na rangę podejmowanego problemu. Należy raz jeszcze podkreślić, że Autorka potrafiła skierować swoje zainteresowania badawcze w stronę tych zagadnień, które są szczególnie istotne dla pedagogiki indywidualnych potrzeb osób z niepełnosprawnością intelektualną w jej humanistycznym wymiarze. Proponuję

publikację wyników badań jako monografię dla studentów, wykładowców akademickich i specjalistów nie tylko z zakresu pedagogiki specjalnej.

Stwierdzam również, że zostały spełnione wszystkie warunki określone w art. 186 i art. 187 Ustawy o Szkolnictwie Wyższym i Nauce (Dz. U. 2021, Poz. 478) zgodnie z Obwieszczeniem Marszałka Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 marca 2021 roku dla nadania stopnia naukowego doktora w dziedzinie nauk społecznych w dyscyplinie naukowej i wnioskuję o dopuszczenie mgr Agnieszki Teklińskiej do publicznej dyskusji nad rozprawą.

Autorce gratuluję przełomowej i inspirującej pracy i wnoszę o wyróżnienie dysertacji.